

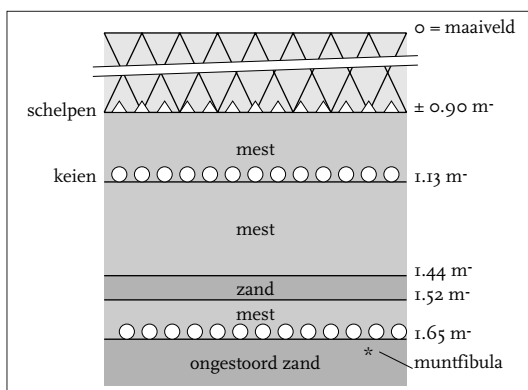
Een fibula van een 'Arabische munt' uit de Peperstraat

Jan Lanting

Inleiding

In maart 1990 werd door medewerkers van de Stichting Monument & Materiaal en de Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen bij rioleringswerkzaamheden in de Peperstraat een muntfibula gevonden in een laag, die in de hoge Middeleeuwen moet zijn gevormd (afb. 1). Het voorwerp valt direct op door de doffe goudkleur, de drie regels 'Arabische' tekst op de voorzijde van de 'munt' en door de intacte naaldconstructie op de achterzijde (afb. 2). Dat is tamelijk uitzonderlijk. Meestal is de naald vergaan, omdat die van ijzer was gemaakt. Aangezien de munten vaak van een edel metaal zijn vervaardigd (goud of zilver), lost de ijzeren naald makkelijk op in de vochtige grond, door elektrolytische werking. Muntfibula's van Arabische munten zijn niet zeldzaam in Noord-Nederland en Noord-Duitsland. We kennen exemplaren vervaardigd van 8e/9e-eeuwse (zilveren) dirhems, en van 12e/13e-eeuwse (gouden) dinars. Naast echte munten werden ook lokale naslagen gebruikt, vervaardigd van twee identieke en ruggelings aan elkaar gesoldeerde plaatjes 'laagkaratig' goud¹.

Afb. 1. Profielschets van de vindplaats van de muntfibula in de Peperstraat. Vondstnummer 21, collectie: Dienst RO/EZ. Tekening: Studio van Stralen.

De Peperstraat-fibula

Het gaat bij de Peperstraat-fibula niet om een gouden munt, ondanks de doffe goudkleur. Volgens onderzoek van de afdeling Technische Natuurkunde van de Rijksuniversiteit Groningen is de 'munt' vervaardigd van messing, een koper-zinklegering (afb. 3). Het oppervlak bevat circa 17% zink, maar dat kan oorspronkelijk hoger zijn geweest, omdat corrosieproducten van zink in de bodem oplossen. De diameter van de fibula is 18 mm. Het gewicht is slechts 0,7 gram, inclusief naald en naaldhouders.

1. Koers, Lanting & Molema 1990; Lanting & Molema 1993/1994 en 1997/1998.

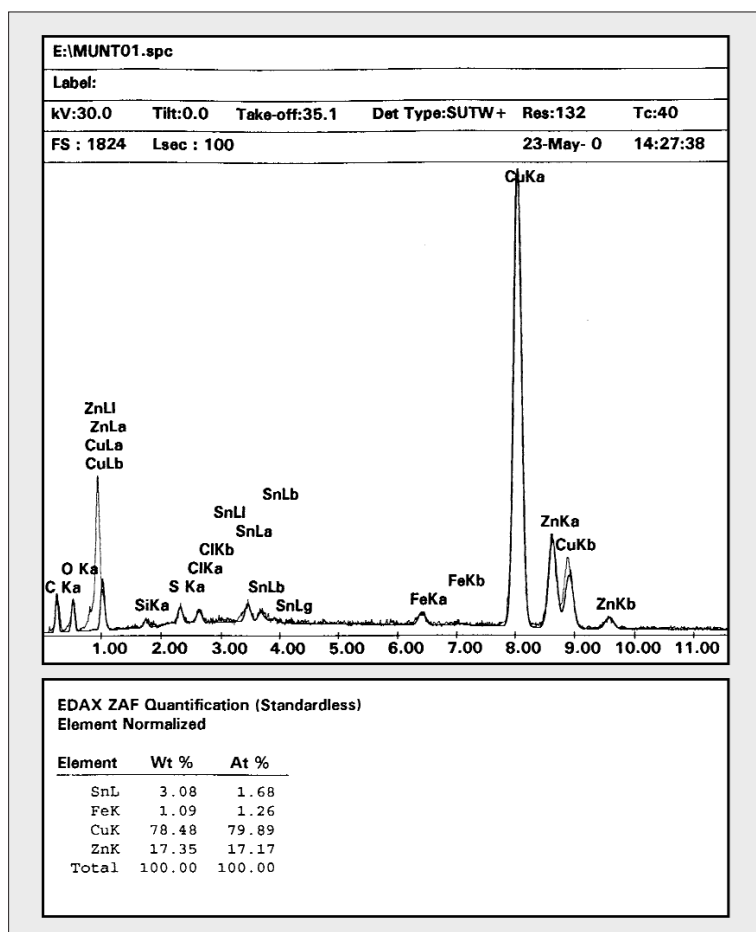

Afb. 2. Voor- en achterzijde van de Peperstraat-fibula met een diameter van 18 mm. Foto: H. Steegstra.

De beeldenaar op de voorzijde van de 'munt' toont twee concentrische cirkels. In de binnenste cirkel zijn drie regels tekst aanwezig. Het schrift doet Arabisch aan, de regels twee en drie vallen op door de horizontale verbindingslijnen van de lettertekens die vaak in Arabische teksten optreden. Desondanks is dit hier niet het geval, maar is het pseudo-Arabisch, dat ook bekend is van de lokale naslagen van 12e/13e-eeuwse gouden dinars uit Stavoren en Damwoude². Buiten de grootste cirkel is een 'randschrift' aangebracht, dat nogal afgesleten is, maar hoofdzakelijk uit radiaire lijntjes lijkt te bestaan.

De achterzijde toont eveneens twee concentrische cirkels, waarvan de binnenste slecht zichtbaar is, omdat de naaldhouders een groot deel ervan aan het gezicht onttrekken. Binnen deze cirkel is tekst aanwezig, maar die is nauwelijks herkenbaar afgezien van twee horizontale lijnen. Wel is duidelijk, dat het om een andere beeldenaar gaat dan die op de voorzijde. Het concentrische randschrift is op de achterzijde wat beter bewaard gebleven.

2. Koers, Lanting & Molema 1990.

Afb. 3. Analyse (Energie Dispersieve Spectrometrie) van het oppervlak van de Peperstraat-fibula, afdeling Technische Natuurkunde, Rijksuniversiteit Groningen.

Dat de beeldenaars op voor- en achterzijde verschillend zijn, betekent dat de vervaardiger twee stempels heeft moeten snijden en dat deze 'munt' dus op de wijze van een echte munt tussen twee stempels is geslagen. Dat doet vermoeden, dat meer dan één exemplaar is vervaardigd.

Naald en naaldhouders hebben een simpele constructie. De naald, die niet is geanalyseerd maar kennelijk van ijzer is vervaardigd, heeft een rond oog. Door dit oog is een stripje messingblik gestoken, dat aan beide uiteinden op de 'munt' is gesoldeerd. Het uiteinde van de naald rustte in een haakvormig gebogen stripje messingblik dat eveneens erop is gesoldeerd. Een veerconstructie was niet aanwezig. De ijzeren naald is bij deze muntfibula kennelijk bewaard gebleven, omdat de 'munt' van een relatief onedel metaal was.

Het voorbeeld

Het ligt voor de hand dat de Peperstraat-'munt' een imitatie van een echte Arabische munt is. Het gebruik van messing voor de vervaardiging is ongetwijfeld bewust. Volgens Scott Carlton werd messing in de middeleeuwse muntslag

weinig gebruikt, vanwege de misleidende goudkleur, maar werden vervalsingen van gouden munten vaak in messing uitgevoerd³. Mogelijk was het voorbeeld van de Peperstraat-‘munt’ een gouden Arabische munt met eenzelfde diameter, en vergelijkbare beeldenaars.

De 12e/13e-eeuwse Arabische gouden munten die in Noord-Nederland en Noord-Duitsland tot muntfibula’s werden verwerkt, waren afkomstig uit Andalusië of Noordwest-Afrika. Het staat echter vast, dankzij het overzichtswerk van Medina Gomez, dat het voorbeeld van de Peperstraat-‘munt’ niet uit dat gebied afkomstig was⁴. Vrijwel zeker is het voorbeeld een Fatimidische, dat wil zeggen Egyptische, 1/4 gouden dinar geweest, van het type dat in de late 10e en 11e eeuw werd geslagen. Ook in de 12e en 13e eeuw werd dit nog gekopieerd, bijvoorbeeld in de kruisvaarderstaatjes Jeruzalem en Antiochië. Die munten hebben de vereiste diameter, tonen de beide concentrische cirkels, enkele regels tekst in de kleinste cirkel en omlopend randschrift buiten de grootste cirkel⁵. Fatimidische gouden munten zijn weliswaar niet uit West-Europa bekend, maar dat zegt niet veel. Zo is bekend, dat gouden munten uit Andalusië tussen circa 1190 en circa 1270 bij duizenden werden aangekocht door de Engelse koningen⁶. Desondanks is geen enkele munt van dit type uit Engeland bekend⁷. Goudgeld was in die tijd niet in omloop; gouden munten werden echter hoog gewaardeerd als materiaal om sieraden van te vervaardigen. Alleen in Noord-Nederland en Noord-Duitsland bestond in de 12e/13e eeuw de gewoonte geïmporteerde gouden munten tot mantelspeld te verwerken.

Het voorbeeld van de Peperstraat-‘munt’ zou een 1/4 dinar kunnen zijn geweest die door een kruisvaarder of door een pelgrim uit het Nabije Oosten mee naar huis is genomen.

Literatuur

- Boezelijn, L., ‘Onbekend maakt onbemind. Munten in de wereld van de Islam. 15. Het Heilige Land: twistappel der gelovigen’ in: *De Beeldenaar* (1991), 390-392.
- Carpenter, D., ‘Gold and gold coins in England in the mid-thirteenth century’ in: *The Numismatic Chronicle* (1987), 106-113.
- Grierson, P., ‘Oboli de Musc’ in: *The English Historical Review* 66 (1951), 75-81.
- Grierson, P., ‘Muslim coins in thirteenth-century England’ in: Kouymjian, D.K. (ed.), *Near Eastern numismatics, iconography, epigraphy and history. Studies in honour of George C. Miles*. Beirut, 1974, 387-391.
- Koers, J.P., J.N. Lanting & J. Molema, ‘De muntfibula van een Almohadische dobla uit Scheemda: vondstomstandigheden, parallellen en historische context’ in: *Palaeohistoria* 32 (1990), 331-338.
- Lanting, J.N. & J. Molema, ‘Nogmaals gouden muntfibula’s uit de 12e-13e eeuw’ in: *Palaeohistoria* 35/36 (1993/1994), 323-328.
- Lanting, J.N. & J. Molema, ‘Een nieuwe vondst van een fibula gemaakt van een Almohadische dinar en twee vondsten van pseudo-muntfibula’s van Almohadische type’ in: *Palaeohistoria* 39/40 (1997/1998), 529-534.
- Medina Gomez, A., *Monedas hispano-musulmanas*. Toledo, 1992.
- Scott Carlton, R., *The international encyclopaedic dictionary of numismatics*. Iola WI, 1996.

3. Scott Carlton 1996, 32.

4. Medina Gomez 1992.

5. Zie bijvoorbeeld Boezelijn 1991, 390.

6. Grierson 1951 en 1974; Carpenter 1987.

7. Grierson 1974, 391.